

FILIP FILIPOVIĆ
(1878—1938)

JOVAN VESELINOV ŽARKO

Egész közvéleményünk, különösen pedig a kommunisták és a munkásmozgalom történetét és fejlődését tanulmányozó tudományos munkások örülni fognak, ha megpillantják Filip Filipović válogatott munkáinak ezt a kötetét.¹ Ez a fáradhatatlan politikai munkás és megingathatatlan forradalmár mély nyomokat hagyott politikai életünkben: jelentős hatással volt a Párt meg a szakszervezeti mozgalom fejlődésére — azoknak a nagy fordulatoknak az idején, amelyek az országban és haladó munkásmozgalmunkban jászódtak le.

A legfelelősségteljesebb posztokon volt a Pártban; irányította a munkásosztály konkrét akcióit; beszédeket mondott a gyűléseken és értekezleteken; egyike volt a legkedveltebb népvézereknek és a legszívesebben hallgatott szónokoknak; igen gyakran írt az elméleti folyóiratokba és a napi meg az időszaki sajtóba; sok problémát önálló tanulmányokban és értekezésekben elemzett. Mind szónokként és beszélgetőtársként, mind pedig íróként és publicistaként, Filip Filipović odatartozott hazánkban a marxizmus—leninizmus legnagyobb propagátorai és népszerűsítői közé.

Filip Filipović igen termékeny publicista is volt, s jórészt épp számos írásának, cikkének és tanulmányának alapján tekinthetjük át manapság a század eleji társadalmi-politikai történéseket Szerbiában, valamint a Jugoszláviában történeteket. Számos írása, beszéde és beszámolója lehetővé teszi, hogy részletesebben áttekintsük, milyen is volt a munkásosztálynak és a modern munkásmozgalomnak a helyzete Szerbiában a balkáni háborúk és az első világháború küszöbén; így válik lehetővé az is,

A február 8-án elhunyt forradalmár, és néphős Jovan Veselinov Žarko visszaemlékezését Filip Filipovićra a Forum kiadásában megjelenő *Az autonóm Vajdaság születése* című készülő kötetből kölcsönöztük. A könyv magyar nyelven először 1975-ben jelent meg, most második, bővített kiadása van sajtó alatt.

¹ A tanulmány először Filip Filipović válogatott írásainak (Kultura, 1962, Belgrád) kötetéhez és szerves része Jovan Veselinov Žarko *Az autonóm Vajdaság születése* című könyve a Forum Könyvkiadó gondozásában készülő második, bővített kiadásának.

hogy alaposabban fölfedjük, milyen körülmények közt alakult meg és fejlődött Jugoszlávia; e munkák közül több írás képet nyújt a mai olvasónak Jugoszlávia Kommunista Pártjának megalakulásáról és tevékenységéről, valamint arról a harcáról, hogy az ellentétekkel terhes új államban egy igazi munkás-paraszt szocialista kormány létesüljön, amely majd a jugoszláv nemzeteknek és a munkásosztálynak minden törekvését valóra váltja. E munkákból az is kiviláglik, hogy mennyire volt érett a Pártunk létesülésének idejében s milyen volt a tevékenység létezésének első éveiben; látszik a sok gyöngeség és hiba is az akkori jugoszláv vallóság értékelésében, valamint a Párt elégtelen eszmei érettsége egészében véve.

Filip Filipović ezenkívül sok írásában külön érdeklődéssel ír a Szovjet Szövetségről, a Balkán országairól és népeiről, a nemzetközi munkásmozgalomról.

Dimitrije Tucoviához és Dušan Popoviához hasonlóan, Filip Filipovićot is besoroljuk a szerbiai munkásmozgalom legnépszerűbb és legtevékenyebb vezetői közé, később pedig egész Jugoszláviában is az volt. Négy évtizedig fáradhatatlanul dolgozott és harcolt a munkásosztály eszményeiért, a proletár forradalom és szocializmus győzelméért. Igen korán csatlakozott a munkásmozgalomhoz. Tizenkilenc éves ifjúként kezdte tanulmányozni a marxizmust, s a szocialista főiskolások első csoportjához tartozott Belgrádban. 1899-ben egyetemi tanulmányok céljából Oroszországba megy, Petrográdba, s ott csakhamar kapcsolatot teremt a marxista forradalmi csoportokkal. Ettől kezdve, egészen az 1938-ban bekövetkezett tragikus haláláig, egész lényével, nagy forradalmár szívvel és lélkével elválaszthatatlan része lett annak a nagy és súlyos harcnak, amit Pártja és a proletariátus vívott.

Filip Filipović forradalmi tevékenysége azokra a napokra esik, amelyek a legsorsdöntőbbek voltak mind a saját, mind pedig a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésében. A szocialista mozgalom kialakításának és erősítésének ideje volt ez Szerbiában, majd a Kommunista Párt és a forradalmi szakszervezeti mozgalom megszilárdítása Jugoszláviában. Az opportunizmus és a reformizmus elleni harc korszaka volt ez, mert mindkettő fokozatosan eluralkodott mind a pártokban, mind pedig a II. Internacionálé vezetői közt, s végül is ennek az internacionálénak a bukását idézték elő; az 1905—1907-es évek forradalmának oroszországi korszaka volt ez, amiben ő maga is részt vett; az első világháborúnak és a nagy októberi szocialista forradalomnak a korszaka volt ez; Lenin korszaka, a harmadik internacionálé, s az orosz és a világproletariátus történelmi győzelmeinek korszaka. E történelmi időszakot alapvetően jelölték meg a munkásosztály és az elnyomott népek forradalmi harcái; azok a harcok, amelyek fordulópontot hoztak az emberiség további fejlődésében; s megjelölte e korszakot az a súlyos eszmei és politikai küzde-

lem is, amit a legkülönbözőbb renegátok ellen folytattak a munkásmozgalomban.

Mindezekben a forradalmi ütközésekben és fordulatokban Filip Filipović elismerésre méltó helyet foglalt el azok között, akik a proletariátus győzelmének és a szocializmusnak az irányában törték a csapásokat.

Első forradalmi tűzpróbáját Petrográdban élte át Filip Filipović. Petrográd proletariátusa sokáig avantgard osztága volt az orosz forradalomnak. Filipović már 1902-ben részt vett azokban a politikai tüntetéseken, melyeket a petrográdi egyetemisták szerveztek, 1905 és 1907 között pedig tevékenyen részt vesz a forradalomban, és tagja lesz az orosz szociáldemokrata munkáspártnak. Büszkén emlegette, hogy egy munkásból összetevődött első bolsevik pártsejtnek volt a tagja. Már ekkor magáévá tette Lenin tanítását az osztályharc stratégiájáról és taktikájáról; a pártról és a mensevikek elleni harc elkerülhetetlenségéről.

Miután sikeresen befejezte tanulmányait és számtantanár lett, Filip Filipović komoly kísérleteket tett arra vonatkozóan, hogy a tudomány területén hasznosítsa magát. A matematikán kívül különösen a pedagógia érdekelte, s azon volt, hogy radikális reform következze be az iskola rendszerben és a közoktatásban. Természetesen a haladó eszméknek és a proletariátus érdekeinek a képviselőjében tette ezt, mert mindennél jobban érdekelte a munkásmozgalom.

Noha Filipović Oroszországban élt, szüntelen kapcsolatban volt a Szerb Szociáldemokrata Párttal is. Még mielőtt Oroszországba került volna, megismerkedett és együtt dolgozott sok főiskolás szocialistával, akik később a Pártot megteremtették és annak vezetőségében foglaltak helyet. 1902-ben Dimitrije Tucovićyal is megismerkedett, s vele később állandóan levelezett. Az obrenovići abszolutizmus megdöntésével kedvező feltételek teremtődtek Szerbia fiatal munkásosztályának nagyobb afirmálódásához is; e munkásosztály legkimagaslóbb képviselői kezdték megszervezni a munkásosztály pártját, és forradalmi alapokon tovább fejlesztették a szakszervezeti mozgalmat. Szerbiának ebben az ifjú mozgalmában is eszmei, taktikai és politikai jellegű, éles ellentétekre került sor, heves harc folyt az opportunizmus ellen magában a Pártban, s azok ellen a bizonyos káros hatások ellen is, amelyek a II. Internacionálé egyes pártjaiból eredtek s a szerb szociáldemokrata párt sorsára nézve döntő fontosságú kérdéseket érintettek. Másrészt a szocialista mozgalom terjedt, egyre jelentősebb politikai tényezővé vált az országban, de nyilvánvalóan szűkében volt vezető kádereknek. Dimitrije Tucović meg a többi vezetőember úgy vélte, hogy ebben a helyzetben Filip Filipović is segítségükre lehet. Ezért azt kérték tőle, hogy írjon a pártsajtóba mindenféle olyan kérdésről, ami a munkásmozgalomra nézve hasznos lehet, 1912-ben pedig azt ajánlották neki, hogy térjen vissza Szerbiába. Ő, természetesen, eleget tett ennek a felszólításnak. Cikkeket írt a *Radničke no-*

vine számára, amelynek 1906-tól volt munkatársa; később pedig a *Borba* c. elméleti folyóiratnak is, mely utóbbit a szerkesztőség tagjaként szerkesztette is. Ezekben a névaláírásos vagy álneves cikkeiben kitérgette a cári rendszer gaztetteit, a szerb proletárságot megismertette az Oroszországra vonatkozó összes fontosabb politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekkel: a munkások és parasztok helyzetével; a munkások és a haladó értelmiség — különösen az egyetemisták gazdasági és politikai akcióival; az (1905—1907-es) orosz forradalommal; írt arról, hogyan hatott vissza a forradalom a politikai életre; írt a cári rendszer terrorjáról a forradalmi mozgalommal szemben; e rendszer népellenes politikájáról általában; az orosz Duma munkájáról; Oroszország imperialista igényeiről Ázsia és a Balkán irányában; a polgári politikai pártokról Oroszországban; a szociális és politikai problémákról stb. Miután visszatért Szerbiába, továbbra is követi a történéseket amabban az országban, de most a munkássajtó hasábjait megtöltik éles elméjű megfigyelései, szabad és dokumentált bírálatai a közélettről; az uralkodó szerb burzsoázia politikájáról a proletársággal szemben, s ez utóbbiak mozgalmáról; a szerb munkások életszínvonaláról és kihasználásukról; Szerbia munkásosztályának harcáról a védelmi törvényhozásért, s ezzel kapcsolatosan, különösen a szociális biztosításról és a munkások napszámberéről.

Miután Filip Filipović 1912 derekán visszajött Szerbiába, egy korábbi egység szerint átveszi a vezetést a Munkáskamarában, annak titkára lesz. Ekkor ez nagyon jelentős funkció volt; általa kellett megvalósítani Szerbia munkásmozgalmának legnagyobb vívmányát ez időkre vonatkozóan: a műhelyekről szóló törvény alkalmazása volt ez, amellyel rendezték a munkaadó és a munkás közti viszonyt, s amelynek előírásait mind a hatalom, mind pedig a munkaadók kijátszották. Filip Filipović már korábban alaposan megismerkedett az effajta problémákkal, s ezen a posztón Dimitrije Tucovićot helyettesítette.

Ezenkívül részt vállal a Párt általános tevékenységében, majdnem naponta ír a sajtóba, munkásoknak beszél a konferenciákon, előadásokat tart. Ezért nagyon hamar ismertté és népszerűvé válik Belgrádban és egész Szerbiában egyaránt.

Nem sokkal Filipović visszatérte után, amint az ismeretes, jelentős eseményekre került sor a Balkánon, s alig két év múlva kitört a második világháború. Állásfoglalása e háborúkkal kapcsolatosan, természetesen egyezett a szerb szociáldemokrata párt hivatalos nézetével. Ugyanis az 1912-es balkáni háború Filipović számára is a török feudalizmus elleni harcot jelentette; a török császárság jármából való nemzeti felszabadulásért vívott harcot, s közben elítélt minden olyan hódító vállalkozást, kísérletet, amellyel a szerb dinasztia és burzsoázia fordult egyes balkáni népek felé. Ebben a fontos kérdésben a Párt megőrizte osztályjellegét a világháború kitörésének küszöbén is: a hadikölcsönök ellen szavazott a szkupstinában, később pedig Kíntalban a konferencián; segítette a bal-

oldal harcát, élén Leninnel, a II. Internacionálé árulása ellen. A szerb szociáldemokrata pártnak e helyes állásfoglalásaira maga Lenin is rámutatott, s megérdemelt elismerését fejezte ki.

A háború idejét Filip Filipović majdnem végig ausztriai internáltságban töltötte. Egyes ausztriai szocialisták, képviselők közbenjárására kiszabadult a fogolytáborból, és „szabadként” mozoghatott, azzal a kötelezettséggel, hogy hetenként jelentkezik a rendőrségen.

Az 1917-es februári forradalom Oroszországban nagy napok eljöveteletét sejtette; nemcsak a cári rendszer és imperialista politikája kezdett széthullani, hanem az egész tőkés világ is. Az októberi forradalom ezt véglegesen és visszavonhatatlanul igazolta. A proletár forradalmárok minden országban felfogták, hogy milyen időben élnek és harcolnak. A nagy Lenin eszméi és Október vörös lángja átfogta az egész világot. A születőben lévő újat elfogadta a mi munkásosztályunk is. Elfogadták népeink is, akik idegen hódítók uralma alatt éltek. A forradalmi mozgalom belső erőt mindazon területeinken, amelyek később az új ország, Jugoszlávia alkotórészeivé váltak, bátorította a világesemények fejlődése, és sokkal erősebbnek érezték magukat a nemzeti és szociális szabadságukért folytatott harcban.

Filip Filipović egyike volt azon első szocialistáinknak, akik üdvözlők és elfogadták az októberi forradalmat és Lenin eszméit. Úgy vélte, hogy ha ezeknek az eszméknek a lényegét alkalmazzák a mi talajunkon is, az a leghathatósabb eszköz lesz munkásosztályunk történelmi céljainak megvalósításához.

Minden tudását és egész forradalmi lelkesedését arra irányította most Filipović, hogy megmagyarázza és népszerűsítse az októberi forradalom eszméit; hogy megbélyegezze a háborút és az imperializmust, és hogy a jugoszláv proletariátus erőt politikailag és gazdaságilag egy egységes forradalmi mozgalomban összpontosítsa. Miután visszatért a fogságból (1917), cikkeket írt, s ezekben dicsőítette a szocialista forradalom győzelmét Oroszországban, dicsőítette a szocializmus első országának megteremtését a világon. Rámutatván a II. Internacionálé gyöngeségeire és a nemzetközi munkásmozgalomban kialakult áramlatokra, Filipović világosan látja és büszkén írja a sarajevói *Glas slobode* c. lapban, hogy „az orosz forradalom éket ver a bal- és a jobbpártok közé, s mindenkit arra készítet, hogy színt valljon: élene vagy mellette van-e a szocializmusnak”.

Ezekben a viharos napokban, amikor a régi világ összeomlóban volt, az új pedig születőben; azokban a napokban, amikor a korhadt Osztrák—Magyar Monarchia pusztulóban volt, a jugoszláv népek új állama pedig épp született; akkor, amikor nagy szocialista forrongások voltak az országban, s mind a nemzetközi, mind pedig a jugoszláv munkásmozgalomban is nagy eszméi és politikai összetűzésekre került sor — ekkor Filip Filipović egyértelműen a szocialista forradalomra szavazott,

s lépten-nyomon, mindenütt — az emberekkel való személyes találkozásaikor, a gyűléseken és konferenciákon tartott beszédeiben, a sajtóban közzétett írott szavaival — magyarázza e forradalom értelmét és jelentőségét, elkerülhetetlen győzelmét, s a szocializmus eszméi iránt sok proletárnak a szívét forrósította át. Szarajevóban, egy nagygyűlésen, 1919 januárjában — a háború és a militarizmus ellen szervezték — ezt mondta:

„Ne legyünk csupán tétlen és érzéketlen szemlélői ennek az óriási harcnak a munka és a tőke között, a kapitalizmus és a szocializmus között. A történelem sosem fogja nekünk megbocsátani, ha semmivel sem járulunk hozzá ehhez a nagy küzdelemhez. Ma nem csak tapsolni kell és rokonszenvet nyilvánítani az orosz és német kommunistáknak. Ma nekünk is átfogó akciót kell kezdenünk a munkástömegek közt. Nem elégszünk meg az előző szervezetekkel és a régi taktikával! Ne engedjük a hatalom birtokosainak, hogy katonáinkat az orosz és a magyar forradalom hóhéraiként külföldre küldjék! Teremtünk munkás- és paraszti tanácsokat! Követeljük, hogy a munkásoknak legyen ellenőrzési joguk a termelés fölött minden bányában és gyárban! Követeljük törlesztés nélküli földet azoknak, akik azt megművelik.” (*Glas slobode*, 1919. január 18.)

Filip Filipović volt az első szocialista, aki harcot indított a kommunista mozgalom megteremtéséért hazánkban. Ennek az akciónak szentelte legtöbb erejét és sok akadály állt az útjában: mindenekelőtt az eszmei tagoltság, az elmaradottság, a szervezeti felaprózottság és a rendezetlen viszonyok a mozgalomban, amely különféle történelmi feltételek közt fejlődött. Hangoztatta az állhatatos harc történelmi fontosságát az akkori II. Internacionálé vezetőségének árulása ellen, és meggyőzően, türelmesen magyarázta a történéseket a nemzetközi munkásmozgalomban, ugyanakkor teljes tekintélyével kiállt a jugoszlávai munkásmozgalom egyesülése mellett. Igen gyakran és élesen megbélyegezte hazánk munkásmozgalmában is a szociálpatriótákat és a központosdi híveit, továbbá a miniszterializmus jelenségét. Ilyen értelmű ismertebb kiállása volt a horvát és szlovén szociáldemokrata párt konferenciáján 1919. január végén, valamint 1920 áprilisában a jugoszláv szociáldemokrata párt konferenciáján Ljubljánában.

Így történt, hogy Filip Filipović nyilvános kiállásaival még a JKP alapító kongresszusa előtt szélteben népszerűsítette a világban lejátszódó forradalmi eseményeket, és fölfedte ezek igazi értelmét és jelentőségét, ugyanakkor rámutatott arra, hogy milyen utak állnak munkásmozgalmunk előtt. Ezzel döntően hatott munkásosztályunk öntudatára és fel-fogására, valamint a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek kádereinek jelentős részére is.

Ebben az időben a belgrádi szocialisták többsége, élükön Filip Filipovićyal, azon van, hogy összeköttetésbe jusson hazánk más részeinek —

Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Vajdaság, Macedónia és Crna Gora — szocialistáival, mégpedig azzal a céllal, hogy egybehívják egész politikai és szakszervezeti munkásmozgalmunk egyesülésének kongresszusát. Filipović ellátogat sok ipari és politikai központba, beszédeket tart a munkásoknak, és vitát folytat a vezetőemberekkel, csakhogy minél nagyobb legyen az egység a következő forradalmi álláspont kinyilvánításában.

Ez a feladat nem volt könnyű. Ellenkezőleg, a legnagyobb nehézségek közt folyt a végrehajtása, mert az újonnan létesült Jugoszlávia egyes területein a munkásmozgalom eltérően fejlődött, s a mozgalom egyes részei a legkülönbözőbb negatív és opportunista befolyások alatt álltak. A háború befejezése és az egyesülési kongresszus között túlságosan kevés idő telt el, semhogy elemezheték volna és tisztázták volna a legalapvetőbb elméleti és taktikai kérdéseket, vagy akár a helyzetből adódó idült politikai problémákat is. A fontosságánál fogva eltérbe kerülő nemzeti-ségi kérdésekről úgyszólván nem is tanácskoztak, noha már abban az időben követelmény mutatkozott ennek regionális megoldására. Nem tanulmányozták kellő komolysággal a paraszt- és agrárkérdést, noha minden vidéken a kommunisták nyílt és helyes állásfoglalását várta a parasztság. A vezető szocialisták nem vélekedtek egységesen az októberi forradalomról, s megítéléseinkben nem voltak azonosok a II. és a III. Internacionáléra vonatkozóan sem. Mindemiatt — annak ellenére, hogy formális egység jött létre az egyesülési kongresszuson — a Pártban különböző vélemények léteztek a jugoszláv proletárság osztályharcáról, a legalapvetőbb stratégiai és politikai kérdésekben is. Ez nyilvánlott egy évvel később a vukovari kongresszuson, amikor különféle opportunisták és szociálpatrióták és a centrum hívei kiváltak a pártból és külön reformista pártot alapítottak.

A *Kommunista Internacionálé*ban közölt egyik cikkében Filip Filipović 1925-ben így magyarázta a pártban uralkodó helyzetet s a párt vereségeinek forrásait ebben látta az 1920—1921-es időszakban:

„Jugoszlávia Kommunista Pártja sajtóságos feltételek közt fejlődött. Először is, nem volt monolit az összetételében, mivel a szerb szociáldemokratákból létesült, akik kijárták a forradalmi marxista iskolát; volt szociáldemokratákból alakult, akik az osztrák—magyar szociáldemokrata iskolában nevelődtek; s azokból a fiatalabb párttagokból, akiknek nem volt kellő forradalmi tapasztalatuk. Másodszor: Jugoszlávia Kommunista Pártjának káderei kezdetben nem voltak teljesen bolsevisták, mert nem tudtak végleg szakítani a szociáldemokrata és fél-szociáldemokrata maradványokkal. Tovább menve: a párt soraiban akadtak értelmiségiek, kisbirtokosok és más pártokból kihullt elemek. Igaz ugyan, Jugoszlávia Kommunista Pártja egyike volt az elsőeknek, amelyek a Kominternhez csatlakoztak. Az 1919—1920-as időszakban a tömegek pártjának számított, hiszen 70 000 tagja volt, s az alkotmányozó nemzetgyűlés választá-

sain, 1920 végén mintegy 200 000 szavazatot és 59 képviselői helyet kapott (összesen 2 000 000 szavazat és 419 képviselő volt). De amikor a szerb burzsoázia vad támadásba kezdett a Kommunista Párt ellen, törvényen kívül helyezte és kihirdette az államvédelmi törvényt, ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a mi pártunk nem volt bolsevik; apparátusát nem a leninizmus szellemében képezték, és még sokat kell tenni, hogy csakugyan bolsevik legyen és bolsevista módon közeledjék az agrárparaszti és nemzetiségi kérdéshez.”

Maga Filip Filipović is, aki minden fenntartás nélkül fogadta el a harc forradalmi módszereit, a proletárdiktatúrát, s azon volt, hogy az októberi forradalom tapasztalatait alkalmazza a mi körülményeinkre — ő sem tudta egyetlen egységbe fűzni a tömegek forradalmi mozgalmának minden részét. Ez a mozgalom épp ekkor terjedt minden irányban. Sem Filipović, sem a többiek a Párt vezetőségéből nem fogták fel a nemzetiségi és az agrárkérdés fontosságát, épp ezért lebecsülték a nemzeti felszabadító mozgalmakat és a parasztságnak azt a törekvését, hogy osszák fel a nagybirtokosi földeket. Ezért nem is volt olyan törekvés, hogy a munkásosztály harcát egybekapcsolják azzal a harccal, amit ezeknek a gyakran spontánul jelentkező és nem eléggé szervezeten alakuló kérdéseknek a megoldásáért folytatnak. A vukovari kongresszuson, amint tudjuk, vereséget szenvedtek a szociáldemokraták és a centrum hívei; a kongresszuson élesen elítélték az opportunizmust, és helyesen értékelték Živko Topalović csoportját, de a határozatban az állt, hogy „Jugoszlávia Kommunista Pártja továbbra is ott fog állni a nemzeti egység vartáján”. A Vukováriban elfogadott programban a nagybirtokok „szocializálásáról” van szó stb. Egészen érthető, hogy a homályos és helytelen állásfoglalások hatottak legnagyobb mértékben a harc vonalának és taktikájának meghatározására. Ezt bizonyítja az elfogadott határozat, amely az országban uralkodó politikai helyzetet taglalja és meghatározza a Párt konkrét feladatait.

De minden gyöngeség és hiba ellenére, amit a párt elkövetett létrejötté idején, megszületése óriási történelmi jelentőséggel bír. Minden fogyatékoság ellenére Pártunk már ekkor a heves forradalmi osztályharc útjára lépett; megteremtette az egységes forradalmi munkásmozgalmat az országban, és maga köré gyűjtötte a legforradalmibb elemeket, akik odaadással viszonyultak a munkásosztály ügyéhez és népeinkhez.

Azzal, hogy a vukovari kongresszus a centrum hívei ellenére meghozta a párt programját, egyértelműen választotta a forradalmi harcot és a munkásosztály forradalmi élgárdájának lenini típusát, s ebben van történelmi jelentősége.

Ennek a pártnak a megteremtésében óriási szerepet játszott Filip Filipović, akit mind az alapító, mind pedig a vukovari kongresszuson a párt élére választottak. Ebben a korszakban, amikor nagy fordulat állt be a munkásmozgalomban és népeink életében, ő fűzte össze legsikeresebben

a múltat az újonnan előállt helyzettel. Ővé a nagy érdem, hogy Jugoszlávia Kommunista Pártjának sikerült magában egyesítenie egész munkásosztályunk régi forradalmi hagyományait Lenin és Október új eszméivel. Így került oda Filipović egy új forradalmi mozgalom úrtörői közé; ez a mozgalom később megtisztult a hibáktól és gyöngeségektől, és Tito vezetése alatt kiharcolta a munkásosztály és minden jugoszláv nép végleges felszabadulását.

Hogyha ma olvassuk Filip Filipović állásfoglalásait Pártunk létesítésének idejéből — ezeket az állásfoglalásokat ő beszédeiben, referendumokban, cikkekben és brosrákban fejtette ki —, azt látjuk, amint azt már korábban mondtuk, hogy a forradalom alapvető belső kérdéseiben nem tért el a többi vezetőtől. De könnyű megfigyelni, hogy Filipovićnak érthetőbb volt az orosz forradalom és Lenin, mint másoknak; mélyebben fölmérte a II. Internacionálé bukásának okait, valamint az első világháború összes következményeit. Ő egyértelműen Lenin és a harmadik internacionálé pozícióin állt. S mégis, a „szocialista hazánk” megteremtéséhez vezető utakat — melyekért Filipović oly szenvedélyesen harcolt — még nem lehetett teljesen betekinteni.

Talán épp Filip Filipović személyén mérhetjük le legjobban, hogy egy forradalmár — legőszintébb szándéka, önfeláldozása és marxista alapismeretei ellenére — nem valósíthatja meg teljes egészében saját vágyait, osztályának vágyait, hogyha a forradalmi harcra és a dolgozó nép érdekeire vonatkozó összes jelentős kérdésben nem tekinti be azt, ami a leglényegesebb; ha nem ragadja meg azokat a fő indítókarokat, amelyekből a harc kimenetele függ.

Filip Filipović forradalmi tevékenysége az 1918 és 1924 közti korszakban volt a legviharosabb és a legtermékenyebb. Ez idő alatt annyi mindent elvégzett, hogy ma fölteszi a kérdést az ember: hogy volt mindez lehetséges? Számtalan népgyűlésen és konferencián beszélt szerte az országban. Cikkeket és brosrákat írt. A Jugoszláv Kommunista Párt első titkára volt, népképviselő, Belgrád város első kommunista elnökevé választották meg; elnöke volt a Vörös Segélynek, Jugoszlávia független munkáspártjának; szerkesztette a pártlapokat, folyóiratokat stb. Mindez idő alatt sokszor letartóztatta és üldözte a rendőrség meg a rendszer; végül hamis váddal belekeverték Stejić vidovdani merényletébe, és két-évi raboskodásra ítélték — a Párt többi, ugyancsak koholt váddal elítélt vezetőjével együtt.

Tito elvtárs a JKP ötödik kongresszusán elmondta, hogyan jött létre a Pártunk, és értékelését adta annak is, hogy a Párt milyen mértékben volt éretten abban az időben, amikor hazánkban viharos fejlődésnek indult a forradalmi mozgalom. Ugyancsak pontos elemzését adta az 1921-es vereség okainak is. Azt a Pártot, amely a munkásosztály óriási többségét mondhatta magáénak, s mögötte állt a munkás-parasztok nagy része is, nem züllesztötte szét maga a durva önkényű rendszer. Az Obznana

és az államvédelmi törvény. A Párt sikertelenségéhez és a forradalmi lendület viszonylag könnyű lelohadásához azok a hibák is hozzájárultak, melyeket a kommunisták követtek el. A Párt hibáit nem tehetné jóvá sem egyesek személyes bátorsága, sem egész szervezetek harciassága.

Az akkori rendszer, noha gyöngé volt, az uralkodó garnitúrával — amely mindenáron uralkodni akart és meg alkanta tartani az új állam kormánykerekét — a legdühödtébb módon számolt le fő ellenfelével, Jugoszlávia Kommunista Pártjával. Vadállatiasság dolgában Jugoszlávia minden börtöne fölért a hírhedt belgrádi Glavnjačával. Még Stejić merénylete előtt, de különösen utána, a kommunisták tulajdonképpen törvényen kívül álltak, s a rendőrség kénye-kedve szerint bánt velük. A vidovdani merénylet csupán ürügy volt, hogy a szkupstinából 59 kommunista képviselőt kidobjanak s a pártvezetőséget meg a párt sok tagját rabságra vessék. Az egész országban dühöngő burzsoá terrornak első áldozatai közt volt Filip Filipović.

A rendőrség meg a rendszer 1922 januárjában és februárjában nagy pent szervezett, s ekkor ítéleztek a pártvezetőség tagjai, Stejić és Csáki, valamint egyes népképviselők felett. Mindezek az emberek védték a bíróság előtt forradalmi munkájukat és Pártjukat. Filip Filipović védelme különös figyelmet érdemel. A burzsoá bíróság ikholt vádjait leleplezván, s védvén önmagát meg a Pártot, február 18-án a többi közt ezeket mondta:

„A Kommunista Párt nem jelenti közönséges másolatát a Moszkvában feltalált és szabadalmazott alapelveknek; a Párt a tömegek forradalmi harcának vezetéséből áll, s ehhez minden országban sok tekintetben eltérők a feltételek.”

Majd tovább:

„Mély meggyőződésünk és véleményünk, hogy a városok és falvak munkás népének az érdekében dolgoztunk. Hazánk érdekében dolgoztunk, melyet szeretünk. Egész életünket készek vagyunk feláldozni eszméink oltárán.”

Többi elvtársával együtt két évet raboskodott Sremska Mitrovicán és Požarevacon. Filipović azon volt, hogy amennyire az lehetséges, a raboskodást is felhasználja s olyasmit csináljon, ami használni fog a Pártnak. Noha nagyon kevés könyvvel rendelkezett, raboskodása alatt írta ismert könyvét, amelynek a címe: *A társadalmi fejlődés a történelmi materializmus tükrében*. Minden fogyatékossága ellenére, a könyv sokáig keresett és olvasott mű volt.

Diadalmas volt Filip Filipović visszatérése Belgrádba a požarevaci fegyházból. A belgrádi proletárság méltó fogadtatásban részesítette. A Filip Filipovićnak és a többieknek szánt manifesztációk a rendszer elleni politikai tüntetésekké változtak át. A munkások vörös zászlók alatt, a karjukon vitték vezérüket végig a belgrádi utcákon. Az államvédelmi törvény meghozatala óta ezek voltak az első nagyobb tüntetések, ame-

lyeket a belgrádi pártszervezet szervezett. A tüntetők éltették Filipovićot és a kommunizmust, jelmondatokkal tiltakoztak a kormány, a jognélküliség és a terror ellen, s a nemzetközi proletár összetartozást hangoztatták stb.

Alig szabadult ki a rabságból, Filipović bekapcsolódik a pártmunkába, s ismét különféle felelős megbízatást kap. Az illegális pártvezetőségben végzett munkán kívül irányítja a legális szervezeteket is, ír a lapokba, előadásokat, értekezleteket tart stb. A Vörös Segély központi bizottságának elnöke volt. Vörös Segély ebben az időben létezett minden országban, s az volt a célja, hogy segítse a forradalmárokat s az Európa-szerzte dühögő fehérterror és reakció minden áldozatát.

A Párt 1923-ban határozatot hozott legális munkáspárt alapítására, valamint arra vonatkozóan, hogy minden lehetőséget felhasználjanak a kommunisták minél tömegesebb munkájára és nyilvános kiállítására. Így született meg Jugoszlávia független munkáspártja, s vezetőségében ismert kommunisták voltak. Filipović — bizonyos idővel azután, hogy visszatért a rabságból — e párt főbizottságának elnöke lett. Érthető, hogy a rendszer egy ilyen munkáspártot és ténykedését nem tűrhette sokáig, s már 1924-ben betiltotta működését, hivatkozván az államvédelmi törvényre.

Mivel a rendszer meg a rendőrség állandóan üldözte, Filipović nem maradhatott az országban. A Párt vezetősége ezért úgy döntött, hogy menjen külföldre — a Szovjet Szövetségbe.

Amennyire ismeretes, utolsó jugoszláviai nyilvános szereplése május 11-én volt, a belgrádi egyetemisták nagygyűlésén, amit a zágrábi Leposava Perić egyetemista lány meggyilkolása miatt rendeztek.

Filipović még raboskodott, amikor a Pártban viták alakultak az alapvető elméleti és taktikai kérdésekről, s kivizsgálták az ideiglenes vereség és sikertelenség okait is. Kezdték megvitatni a nemzetiségi és a parasztkérdést, az illegális Párttal és annak működési formáival kapcsolatos kérdéseket stb. De az akkori pártvezetőség képtelen volt rátalálni a helyes útra. Noha ezek a vezető emberek formálisan a III. Internacionálé meg a leninizmus mellett foglaltak állást, volt közöttük olyan is — mint például Sima Marković —, aki a szociáldemokraták pozícióján állt. S ez a vita megmutatta, hogy a Párt vezetősége egészében véve nem tette magáévá teljes mértékben a leninizmust, s nem is volt képes arra, hogy teljes valóságában betekintse az akkori jugoszláv valóságot. Kiviláglott, hogy hosszan tartó, súlyos harcra kerül majd sor, csakhogy a Párt megszabaduljon a helytelen nézetektől s megtisztuljon az opportunistáktól és a szociáldemokrata jellegtől. Közbevetőleg szólva, hasonló volt a helyzet a III. Internacionálé más partjaiban is. Fejlődésének ebben a szakaszában az egész nemzetközi munkásmozgalom válságot élt át. Nemcsak arra volt szükség, hogy feltárják és elfogadják a helyes elméleti nézeteket, hanem olyan pártokat kellett kiépíteni, ame-

lyek elsősorban a saját országukban folyó osztályharc helyzetével és történelmi feltételeivel törődnek; s amelyek számot vesznek saját forradalmi tapasztalataikról is, meg a nemzetközi munkásmozgalomról is, annak érdekében, hogy sikeres legyen a forradalmi harc a saját országukban.

A Pártunkban zajló harcok az elvi kérdések körül csakhamar azt hozták magukkal, hogy kialakult az ún. jobb- és balfrakció, s ezek később mindjobban elmerültek az elvszerűtlen marakodásokban, vezető pozíciókért küzdöttek a pártban, és veszélyeztették annak egységét.

Filip Filipović részt vett minden vitában, de mindjárt szembeszállt a frakciósággal, és rámutatott arra, hogy az milyen káros a munkásmozgalom egységére nézve. De a szakadás már annyira elmélyült, hogy ő semmi lényegeset nem tehetett romboló hatása ellen. Ami a vitákban előforduló elvi kérdéseket illeti — a nemzetiségi kérdés, a parasztkérdés stb. —, magának Filipovićnak sem volt egészen helyes állásfoglalása ebben az időben. Ő is magában hordta e korszak Pártjának sok hibáját. Nagy érdeme az, hogy meglátta a frakciós harcokban rejlő veszedelmet; igyekezett megőrizni a párt egységét, s azon volt, hogy az egyes nézőpontokkal kapcsolatos küzdelmek a demokratikus centralizmus szellemében folyjanak. Azon igyekezett, hogy a Pártnak megmaradjon minden odaadó, jó kádere, s különösen az ellen küzdött, hogy a frakciós harc átkerüljön az alapszervezetekbe, a szakszervezetbe, az ifjúság közé. Ehhez az állásfoglalásához végig hű maradt.

Filip Filipović 1924-ben Jugoszláviából illegálisan Moszkvába megy, a Kommunisták Internacionálé ötödik kongresszusára, s részt vesz annak munkájában mint a JKP képviselője. A kongresszus után, a vezetőség meghagyására, Moszkvában marad, s ott egészen meggyilkolásáig a munkásmozgalom ügyéért tevékenykedett mint Pártunk és a Komintern funkcionáriusa. Filipović a Komintern hatodik és hetedik kongresszusán is részt vett; egy ideig a Kommunisták Internacionálé végrehajtó bizottságának is tagja volt; sajtószervének, a *Kommunisták Internacionálé*nak szerkesztőségi tagja és aktív munkatársa volt.

Amíg Moszkvában élt, Filipović állandóan tanulmányozta a jugoszláviai helyzetet, s részt vett a JKP harmadik és negyedik kongresszusának előkészítésében; teljes egészében támogatta a Komintern ismert Nyílt Levelét, amit Pártunk tagjaihoz intéztek 1928-ban; cikkeket írt illegális sajtónkba és a Komintern sajtójába; két nagyobb tanulmányt tett közzé; előadó volt a pártiskolában; lekiismeretesen végzett minden rábízott feladatot. Mind a harmadik, mind pedig a negyedik kongresszuson beválasztották a JKP Központi Bizottságába; 1929-től 1931-ig a JKP határon túli büroójának tagja volt; 1930-tól 1931-ig a JKP központi irányító szerveinek élén állt. Együtt dolgozott Đura Đakovićyal, Paja Marganovićyal és más elvtársakkal a Komintern Nyílt Levelének megvalósításán és a Párt sorainak rendezésén a negyedik kongresszus előtt és után.

Filip Filipović erkölcsileg is, tevékeny munkájával is, szüntelenül segítette a Párt fölépüléséért és konszolidálásáért folytatott harcot. Úgy vélte, a Pártot olyan emberekre kell bízni, akik az országban dolgoznak s élére kipróbált kádereknek, elsősorban munkásoknak kell kerülniük. Ezért üdvözölte ő a zágrábi párt szervezet ismert 1928-as határozatait. A *Kommunista Internacionáléban* 1928-ban közzétett egyik cikkében a Párt fejlődésének megtett korszakáról beszél, s ezeket írja Filipović:

„... Széles munkástömegek léptek harcba a frakciósság ellen. A határozatok, például a horvát szervezet döntései, azt mutatják, hogy a JKP-nak vannak egészséges káderei, akik elhatározták, hogy a Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottságával együtt rendet teremtenek a Pártban...”

Befejezve e cikkét, Filipović felkiált:

„Közelebb a tömegekhez, le a frakciós harccal, a Párt egységéért, munkára alkalmas, proletár, bolsevista pártvezetőség megteremtéséért — ezek a jelen pillanat jelmondatai, s ezeket a JKP egész tagságának magáévá kell tenni, mert ezek segítenek majd a Pártnak, hogy a munkástömegeket újabb győzelmekre vigye.”

Filip Filipović a január hatodikai diktatúra véres terrorjának nehéz napjaiban volt a JKP vezetőségében. E vezetőség oszlopa, ahogy Tito elvtárs mondja, Đura Đaković volt. Azonban az ő eleste után a Párt élén Jovan Mališić (Martinović) maradt, akit a JKP negyedik kongresszusa politikai tükárrá választott meg. Mališić nem volt képes a Pártot vezetni ezekben a megpróbáltatásos időkben. A helyzet téves fölméréséből úgyszólván katasztrofális döntések születtek. A kisszámú párt- és SZKOJ-tagságot felkelésre szólították fel rendkívül alkalmatlan és távlattalan feltételek között. Ezért érthető hát, hogyha a Párt — annak ellenére, hogy szervezetei és káderei hősi harcot vívtak a diktatúra ellen — még sokáig vereséget élt át. A Párt konszolidálásáért és egységéért vívott harcok helyett újabb frakciós küzdelmek alakultak ki. A frakciósság és a vezetőség téves irányvonala — a fegyveres fölkelés kurzusa, aminek ekkor nem voltak meg a feltételei — elszigetelte a Pártot a tömegektől, s lehetővé tette a rendszernek, hogy szétbontassa számos szervezetünket és megsemmisítse a legjobb kádereket. Az elszigetelt pártvezetők és csoportok nagy-nagy áldozattal vívott harca mégsem volt hiábavaló. A január hatodikai terror dühöngésének súlyos és sötét napjaiban egyedül a kommunisták szálltak szembe a diktatúra előretörésével. Ez növelte a Párt tekintélyét, s tőkét kovácsolt neki a tömegek közt.

S amint ismeretes, a Komintern 1932-ben Josip Čičinskire (Milan Gorkićra) bízta a Párt vezetését, aki egészen 1937-ig politikai tükár volt. Gorkić azonban nem jött az országba, hanem Moszkvából irányította a Pártot. Ő valójában inkább pánttisztviselő volt, semmint igazi forradalmár, aki jól ismeri a munkásosztályt és annak forradalmi törekvéseit. S mégis, mivel egész sor új vezető akadt, akik a Párt kebelében nevelked-

tek, s a munkásosztály mindennapi harcának forrásai nevelték őket, a Párt már 1933-ban megkezdte sorainak rendezését és politikai hatásának megszilárdítását. Az egész Pártban fokozott tevékenység volt érezhető, miután Tito elvtárs megjött a raboskodásból; mindenfelé új és odaadó káderek jelentkezhettek, akik megújították a szervezeteket, és újakat teremtettek; a kommunisták a szakszervezetekben megszervezték a munkásosztály harcát, azt irányították is, és egyre jobban erősítették a demokratikus, antifasiszta mozgalmat az országban. Ekkor Tito elvtárs munkatársaival, az egész Párt segítségével, megtörte az utolsó ellenállást is hazánkban a forradalmi mozgalom további útjában, s megtisztította a Pártot az összes egészségtelen elemtől.

Mondtuk már, hogy Filip Filipović az emigrációban módszeresen tanulmányozta a hazánkban uralkodó állapotokat és viszonyulásokat, s különösen a nemzeti, a paraszt- és agrárkérdés iránt érdeklődött. Erről a problémakörrel számos informatív és tanulmányoszerű munkát jelentetett meg az *Osztályharcban* és a *Kommunista Internacionáléban*, de különösen az *Agrárproblémákban*, amelynek munkatársa volt, s amely Moszkvában jelent meg, a nemzetközi agrárintézet közlönyeként. Filip Filipović ugyancsak élen érdeklődött a balkáni államok és népek sorsa és helyzete iránt; elemző módon tárta fel történelmüket, s rámutatott arra a veszélyre, amely a nagy fasiszta államok világhódító törekvései részéről leselkedik minden balkáni népre, amennyiben egyesült erővel nem szegülnek véle szembe. E problémák tanulmányozásának sűrített összegezése, több esztendő során írt cikkeinek kondenzált eredménye két művében található meg, s ezek kétségtelenül legfőbb és legfigyelemreméltóbb művei: *A paraszti mozgalom és a nemzetiségi kérdés Jugoszláviában*; a másik pedig *A Balkán és a nemzetközi imperializmus*.

E rövid írásnak nem célja, hogy belebocsátkozzék Filip Filipović munkáinak elemzésébe. Ahhoz elégséges idő kell s módszeres, elmélyült tanulmányozás, mert olyan emberről van szó, akinek gondolatgazdagsága és tudása egy nagy kulturális és politikai széleslátókörűségből ered. De ez alkalommal hangsúlyozni kell, hogy azok a gondolatok és tények, melyeket Filip Filipović műveiben kidomborít, érdekesek a mai olvasó számára is, különösen azoknak, akik népeink munkásmozgalmának és politikai történelmének tanulmányozásával foglalkoznak.

Tanulmányoznunk kell a műveit, s nem szabad elfelednünk ennek a nagy forradalmárnak és kommunistának az alakját. Filip Filipovićról teljes joggal elmondható, hogy hazája munkásosztályának adományozta mindazt, amit adhatott, ami szellemi és fizikai képességeiből kirelt. Négy évtizedig volt ott a munkásmozgalom tűzvonalában, és soha el nem fáradt, soha meg nem torpant. Amennyire a Pártját szerette, éppannyira becsülte és tisztelte annak minden tagját. Minden munkásembert közel érzett magához, s ugyanúgy szerette, ahogy osztályát és népét. Kü-

lőnféle tevékenységi formákon keresztül Filipović elhíntette forradalmi mozgalmunkban a proletár nemzetköziség szellemét. A legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy hazája proletariátusának harcát összekapcsolja a nemzetközi munkásmozgalommal. Filip tüzes beszédeket tartott, s arra szólította fel Jugoszlávia munkásnépét, hogy szolidarizáljon az októberi forradalommal és a magyarországi, németországi és más forradalmakkal. A Pártunkban és a Kominternben kifejtett munkája révén a nemzetközi munkásmozgalomban is ismerték őt.

Miként a történelem minden jelentős személyiségét, ugyanúgy Filipovićot is a szerénység és az egyszerűség jellemezte. Úgy írt és úgy beszélt, hogy könnyen megértsek azok, akiknek szavait szánta — a munkások és mozgalmunk népes tábora. Gyakran elmondta, hogy ő nem megalkotója a marxizmusnak és nem is számít arra, hogy annak tekintsék, ezért megelégszünk azzal, hogy a párttagságnak minél közérthetőbben kifejtse azt, amit Marx, Engels és Lenin mondott.

A forradalomnak ezt a ragyogó egyéniségét, felejtethetlen elvtársunkat 1938-ban ölték meg az NKVD egyik börtönében, Sztálin hírhedt „csisztakái” során. Csak a szélsőséges brutalitás, az elkorcsosodott emberi agyak, a minden és mindenki iránti bizalmatlanság tehette ezt, csakis azok az illetők, akik önmaguktól is rettegtek — azok gyanúsíthatták meg Filip Filipovićot, azok foghatták rá az ellenforradalmiság vádját, s azok ölheték meg vadállatian. Filip még 1912-ben azt írta az anyjának, hogy Oroszország őneki a második hazája. Határtalanul szerette a forradalmi Oroszországot. Ő az első jugoszláv, aki teljes szívvel fogadta az októberi forradalmat és magához ölelte Lenint. Az első petrográdi egyetemista tüntetésektől egészen haláláig, Filip szüntelenül harcolt ezért a második hazájáért is. S épp azok gyilkolták meg, épp azok próbálták megszegényíteni és beszennyezni, akiknek legjobban *hitt*, akiknek a tanácsait és határozatait mindig tisztelte.

De hát a történelem senkinek sem bocsát meg. A történelem már helyükre rakta azokat, akik a sok-sok igaz forradalmáron a legkülönfélébb gonosztettet hajtottak végre. Filip Filipović nevét mindaddig emlegetni fogják, amíg írni és szólni fognak munkásosztályunk hősi harcáról s azokról a nagy emberekről, akiket ez a munkásosztály adott.

FEHÉR Ferenc fordítása